

חברון – מבטו של אומן

שמואל מושניק

סיורי חברון של חיים מגני גרמו לשינוי בחייהם של אנשים רבים - לבוא, להתיישב, להתגורר, לתרום, להפגין למען חברון, להתפלל ולהשתטח על קברי האבות וגם על קברי אבנר, ישי ועותניאל בן קנז. חלקם הרחיקו יותר והחלו לחקור את תולדות העיר או את תולדות מערת המכפלה וחלקם אף הגיעו להדרכה.

אך כאן, ברצוני להתייחס אל היבט אחר של חברון, כפי שהיא נתפסת בעיני האומן-הצייר. אולם, תחילה עלי לציין שאני חב את היכולת שיש לי לראות ולהפנים את יופיה הנסתר של חברון, לאותם הסיורים הנפלאים בהם זכיתי להשתתף.

תרבות יוון העתיקה ובעקבותיה גם התרבות האירופאית-המערבית הפופולרית בת-זמננו מעריכות ומהללות את היופי כערך נפרד, ולעתים אף כערך העומד ברומו של סולם הערכים האנושי. במצב כזה איזו דוגמנית רפת-שפל או מהפכן כמו דיה גברה, שהיה מוכן לשפוך נהרות של דם למען מטרה מפוקפקת, יכולים להפוך לגיבורי תרבות ולכבוש דמיונם של מיליונים. כי הרי הם צעירים ויפים והם יהיו האלילים התורניים, שהם שגעונות חולפים, עד אשר תמצא חברת השפע אנשים צעירים ויפים יותר, שצצים לרגע היסטורי מסוים.

תרבות ישראל לא שוללת את היופי החיצוני, אבל יש לו ערך רק במשמעות של עטיפה מלטפת ליופי פנימי, יופי מוסרי, יופי אמוני, שהוא יופי נצחי. יהיו כאלה שיראו בעיר חברון רק ערימות אשפה, ביוב מקולקל פה ושם, להקות כלבים משוטטים, חולדות נוברות בזבל, צרחות של ערבים, צפצופים מעצבנים של צופרי המכוניות, שהתחלפו בזמן האחרון בקולות ירי ושריקות כדורים. יש שיראו בעיר הזאת מקום של סכנה, מקום שאין בו בתי קפה ובתי קולנוע ו"ברים" ושאר מקומות בילוי.

אכן העיר חברון היא לא מקום למי שמבלה את ימיו, אלא למי שחי את חייו.

החיים במלואם כאן בעיר הזו הם חשופים, ללא מעטפת של מלאכותיות מזויפת, של תרבות נהנתנית.

הקווים המפרידים בין אמת לשקר, בין טוב לרע, בין זיכרון נצחי לבין אופנות רגעיות שבאות וחולפות, עוברים בעיר הזאת בבהירות חדה וברורה.

זהו יופיה של חברון. היופי שנושא את חותם ימי הבריאה, יופים של אבות, יופיו של דוד המלך נעים זמירות ישראל - היופי של החוכמה והגבורה היהודית לדורותיה.

הרושם הראשון והחזק ביותר, שנשאר בזיכרוני טרי ומרגש, הוא הרושם אותו קיבלתי בסמטאות העיר העתיקה. השנה היתה שנת תשל"א. הערבים גדשו את הקסבה. המסחר היה עירני וקולח. השילוב המוזר בין ריחות הקפה והתבלינים, דוכני השטיחים והשמלות הרקומות, בעלי המלאכה שעובדים בשיטות שכבר קשה היה לדמיין שעדיין קיימות בעולמנו, וגם גמלים שחוטים וראשי בקר וצאן כרותים וזרוקים פה ושם. האקזוטיקה במיטבה. דרך כל ההמולה המזרחית הזאת הולכת לה בגאווה קבוצת יהודים, עטופים בטליתות צחורות עם העוזי לצידם, מהממשל הצבאי עד למערת המכפלה. היחסים עם הערבים מנומסים, אך המתח מורגש באוויר. אף אחד לא שחכ פה לא את אב תרפ"ט ולא את אייר תשכ"ז.

בנקודה מסוימת עוזב חיים את המולת השוק ואת צבעוניותו המושכת והמפחידה כאחד. אנחנו פוסעים בסמטאות צדדיות וכאן בא ההלם הראשון, כאילו הבלי העולם הזה נשארו מרחוק ואנחנו נכנסנו לעולם אחר, עולם קסום ומופלא. מסביבנו בתים ורק בתים, אבל איזה בתים. מבנים מחוברים זה לזה ברצף אחיד ונפלא. הקימורים, הקשתות, הכיפות. האבנים עצמן - כל אבן והאופי שלה, התקופה שלה והסיפור שלה. אתה יודע שאף אחד לא תכנן זאת, לא השתדל לבנות כאן יצירת פאר אדריכלית. אין שום חדר או בית או סמטה שהם יוצאי דופן בצורה מיוחדת, אבל כולם יחד יוצרים את השירה באבן.

אכן, השלם גדול יותר מסכום מרכיביו. הקומות נוספו לבניינים לא בגלל מחשבת הבנאי, פשוט כי המשפחות התרחבו והיישוב גדל. ויש שלעתיים מאות שנים הפרידו בין הקומות התחתונות לעליונות. העיר, שלא יכלה לפרוץ את הקו החיצוני של בתיה, שהיווה מעין חומה עירונית, החלה לצמוח אל-על. בתיה נמשכו אל האור, השמש והשמים, כמו עצים ביער טרופי אפל. הנה הרחוב הופך פתאום למנהרה, ואתה יודע שהסיבה לכך היתה נעוצה בחוסר מקום - בנו קמרון בין שני צידי הרחוב ומעליו בנו חדר, שחיבר את הבתים מימין ומשמאל ליחידה אחת. לאחר מכן נוספו מעליה עוד מספר קומות, והתוצאה הסופית היא ההרגשה שאתה הולך לא ממש בתוך עיר, אלא בתוך נחל צר ומתפתל הזורם לו בין כתליו הגבוהים. לפעמים אתה נכנס לתוך מנהרות אפלות ומסתוריות, ושוב יוצא מהן תוך משחק מופלא של אורות וצללים.

הסמטאות האלה אכן דומות לנחלים בטבע, שאינם זורמים או מצטלבים בקווים ישרים, ברורים וחדים. הם מתעקלים ומתעגלים בעדינות, ואתה שוב מופתע כאשר אחרי עיקול נוסף נגלית לנגד עיניך פינת עיר נסתרת וחבויה, דומה כל-כך ושונה כל-כך מזאת שהתפעלת ממנה רק כמה צעדים קודם לכן. האדריכל הצרפתי המפורסם לֶא קורביוזיה ניסה באמצע המאה העשרים להשפיע על חיי הקהילה באמצעות אדריכלות, אך הניסיון הזה נכשל. תכנוניו היו סטרליים מדי, מלאכותיים מדי. כנראה שעל מנת לאהוב עיר אתה צריך שיהיו בה מקומות נסתרים, חבויים וקסומים, כזו שבתיה ורחובותיה צמחו מתוך החיים עצמם, ולא פרי מחשבה ומחקר. ערים מתוכננות כאלה הן אולי שימושיות ונוחות, אך גם קרות ומנוכרות. אין בהן שום סודות והכל כל כך דומה – הבתים, החנויות, המכונות ואפילו בני האדם.

לא כך היא העיר חברון. סמטאותיה נשפכות האחת לתוך השניה כמו יבולים לנהר. גם מערות יש משני צידי הסמטאות – אלה הם פתחי החצרות. יש ודלת הכניסה היא דלת עץ, עתיקה כל כך, שצבעה התקלף מזה זמן רב, והבריחים חלודים. פעמים אף הקרשים התפוררו כבר מזמן. אנו נכנסים בפתח, כעין מבוא תשוך, עד שפתאום מוצאים את עצמנו בתוך חצר פנימית עזובה, מוקפת בתים מכל עבריה, שקירותיה נושקים זה לזה בכל זווית אפשרית. אור השמש חודר לכאן, אך אנו שוב נבלעים בתוך מערה חשוכה, שהייתה פעם פתח הבית. מדרגות צרות ומדרגות חלקים ותלולים מעלים אותנו אל הגג בין סבך הקשתות, החיבורים והחדרים האפלים. כל חדר מוכתר בכיפה פנימית. חלק מהכיפות מעוטרות בקישוטים מורכבים, מוטבעים בטיח כחלחל או ירקרק. הנה הגענו לגג, אך הדרך דומה ליציאה מבטן האדמה או להעפלה אל פסגת ההר. שמש חזקה החליפה, בפתאומיות, את הצללים והגוונים של כמעט חושך. מסביבנו נשקף נוף של גגות, אך הם לא במפלס אחד, כמו בשיכונים. לכל אחד גובה משלו, כמו הרים בטבע או עצים ביער. רבים מן הגגות נושאים עליהם כיפות, אך גם הכיפות האלה שונות זו מזו. יש הדומות לחצי כדור, יש מאורכות ויש כמעט שטוחות, שאך בקושי מתרוממות מעל קו התקרה. יש כיפות כפולות ויש כיפות כמעט מרובעות. חלקן מטויחות, ובאחרות הטיח כבר נסדק כל כך, עד שבין סדקיו צומחים להם עשבי פרא. עוד מרכיב לוכד את העין – אלו הם המעקים, העשויים מצינורות חרס מחוברים בטיט ומסודרים במעין משולשים אופייניים. הסמטאות והקסבה עצמה נראים מפה כמו קניונים במדבר – עמוקים למטה, חותרים ומתחפרים להם בינות לגוש צפוף של בניינים.

בימי החורף הסגריריים לובשת חברון העתיקה צבעים אחידים של אפור וקצת חום. זה הזמן הפחות טוב ליהנות מיופיה. אך בערבי הקיץ, כשהשמש נמוכה, הכל משתנה. כל זיז אבן, כל שקע ובליטה, כל כיפה וכל קיר מצטרפים למשחק הנהדר

של אורות וצללים. באור החם של הערב זוהרות האבנים בצבעי הפז של כתום, צהוב, אפרסק וארכרה. הצללים גם הם משתנים מסגול עדין ועד לכחול עמוק, ועם כל תנועה של השמש אל עבר השקיעה מתארכים הצללים ומתחזקים, עד שרק הכיפות העליונות ביותר נוצצות באדום של השקיעה. והנה גם זה חלף וכל העיר התכסתה בסגול של בין השמשות ואחר כך בשחור של הלילה.

ישנם עוד מקומות קסומים בחברון, אך קסמם הוא שונה לגמרי. תל רומידה היא קרית-ארבע-חברון של המקרא, היתה פעם עיר שוקקת חיים, מוקפת חומת אדירים. במשך אלף השנים האחרונות ואולי אף יותר, הפך רוב התל לכרם זיתים, עצי זית כאלה המעוררים השתאות! כל גזע ענק ובעל צורה מופלאה וייחודית רק לו. כשאתה מסתכל או נוגע בהם, אתה חש עצמך מתחכך ביצירת אומנות, שיצאה ישירות מן הסטודיו של האומן העליון הכול-יכול, ואתה כמו מדפדף בספרי ההיסטוריה. כשנושבת הרוח, העלווה הופכת מכסופה לירוקה-זיתית ובחזרה לכסופה. השורשים הגדולים והחזקים, שנראים אולי גדולים מדי עבור עץ בעל נוף קטן יחסית, כמו נועצים את ציפורניהם בקרקע ואוחזים בה אחיזת איתנים, נצחית. יש בתל רומידה גם שרידים של חומה, חומה קדומה, כל כך קדומה שגם בעיני אבינו אברהם כבר לא היתה חדשה. גושי אבן גדולים מסותתים בגסות רבה, והסיתות הגס הזה רק מדגיש את עוצמתם אל מול הזמן חסר הרחמים. האבות התהלכו בצילה של חומה זו; הצאן שלהם רעה במדרון תחתיה; יוסף ובנימין שיחקו לידה בילדותם; חומות שכאלה הפחידו את המרגלים, אך גם נפלו לפני הכוח האמוני של כלב ויהושע; בין כותלי חומה זו זרחה מלכות דוד. אך היום אנו רואים רק חלק קטן ממנה, כי רובה לא נחשפה, וכנראה קבורה היא מתחת לאדמה הפריכה והאפורת של התל, וכך כנראה גם השער שלידו שילם אברהם אבינו ארבע מאות שקל כסף לעפרון, לעיני כל באי שער עירו, וזכה במערת המכפלה.

לגבי רוב רובם של האנשים מערת המכפלה היא המהות של חברון, הסוד של חברון וסיבת הקיום של חברון. מבחינה היסטורית זה נכון - בתקופות השפל הרבות יכלה חברון בנקל להפוך לאחד התילים עלומי השם, הפזורים בשפע בהר יהודה. אך בזכות האנשים, שפקדו את המערה בכל הדורות, התקיימה העיר, גם כשחלפו ימי גדולתה כבירה איזורית.

אני מודה ומתוודה שהמפגש הראשון שלי עם מערת המכפלה היה מאכזב. כנער בן חמש עשרה עוד לא יכולתי להגדיר את מהות האכזבה הזאת. רק מאוחר יותר לימדו אותי להבדיל בין עיקר לבין תפל, והתפל בעיני הוא כל הקישוטים וה"קשקושים" והתוספות, שהלבישו על הבניין הזה כובשים זרים - הערבים הקדומים, הצלבנים, הממלוכים והתורכים. התוספות שלהם לא שייכות, כפי שהם

חברון – מבטו של אומן

ריא

עצמם לא היו שייכים לאדמת הקודש. האומנות שלהם, שנאה אולי בפני עצמה, נראית כבגדי ליצן על אדם אציל הרוח ואציל המראה. אולם, עבר זמן עד שלמדתי לנקות בדמיוני את המבנה היהודי מימי בית שני בכל התוספות הזרות והמשונות, ואז הוא התגלה לעיניי במלוא הדרו – פשוט ומונומנטלי, ענק אך לא מדכא ולא מאיים, אציל ונשגב אך גם משפחתי ומושך – פתח גן עדן. העוז והענווה בנויים לתלפיות. שירת האבן החרישית של חברון.

בסיום תודה נוספת למורי ורבי חיים מגני ז"ל, שגילה בפני את צפונות הקודש של אדמת חברון.